

ԱՍՏՈՒԱՃԱՄՈՐ ՊԱՏԿԵՐԻ ԱՌՋԵՒ

«Այդ տեղում թող Աստծու տաճարը լինի, բոլոր հավատացեալների աղօթքի ու խնդրանքների տունը եւ քահանայապետութեան աթոռը»:

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ, Հայոց պատմություն

«Հիմնալի ու թրթռում

Երգ է հիւսուել կոյսի մասին,
որպէս մի վեհ խորհուրդ մարդկանց»:

ՆԱՐԵԿԱՅԻ, Մեղեդի աստուածածնի:

ԽՈՐԱՆԸ ՏԱՃԱՐԻ ՍԻՐՏՆ Է, մրա զաղափարական կենտրոնը, ուր տեղի են ունենում կարեւորագոյն բոլոր պատարագները: Խորանը կիսակլոր շրջանակով մերկայացնում է բեմ, ուր տեղի են ունենում ծիսական արարողութիւնները: Խորանի մէջտեղում սեղանն է, որի հետ առնչվում են պատարագի խորհուրդները (Գրիգոր Լուսաւորիչն ունէր կտավից պատրաստուած ճամպարիորդական սեղան, որը կարեւորագոյն դեր էր խաղում մրա քարոզչական կեանքի սկզբում): Հայկական եկեղեցիներում սկզբնական շրջանում սեղանի վրայ խաչ էին դնում, հետագայում սեղանը զարդարեցին զանազան սպասքներով, կենտրոնում ունեցնելով խաչակալը: Դա մկարագարդ (երբեմն դռներով) գեղամկարչական մի յօրինուածք էր, որտեղ կարեւոր տեղը յատկացուած էր Պօղոս եւ Պետրոս առաքեալներին կամ առաքելական եկեղեցու առաջին քարոզիչներին՝ Թադէոս եւ Բարդուղիմէոս առաքեալներին:

Էջմիածնի Մայր տաճարում երկար տարիներ կար մի խաչկալ, որը 18րդ դարի սկզբին պատրաստուել էր Զմիւռնիայում՝ Աբրահամ ամիրայի ու տեղի ժողովրդի ծախքով: Այն շրջերիզուած էր փայտակերտ քանդակներով, իսկ կենտրոնում Աստուածամոր պատկերն էր, որի շուրջը տեղադրուած էին տէրուական տեսարաններ: Այս խաչկալի դռների վրայ Հովնաթամ Հովնաթամեանը (1730-1801/2) մկարեց Թադէոս եւ Բարդուղիմէոս առաքեալների մօր պատկերները: Խաչկալի կենտրոնի Աստուածամայրը իր մեկնաբանութիւններով Համահիմնիւն էր Խորանի ճակատային մասի ցածի Նաղաշ Հովնաթամի (1661-1722) պատկերած Աստուածամօրն ու մրան շրջապատող առաքեալների շարքին:

Ամցամ տասնմեակներ ... Դառը տարիներ ... Աղքատացաւ ոչ միայն Էջմիածնի Վանքը, այլեւ երբեմնի շքեղ ու գեղեցկագոյն յարդարամբ ունեցող Մայր Տաճարը:

Վազգէն Առաջին Ամեմայն Հայոց Կաթողիկոսի բազմակողմանի գործունէութեան կարեւորագոյն խնդիրներից էր մասնաշաղկապների ստեղծումը, վանքի գեղամկարչական ու կիրառական արուեստի արժէքների վերամոռագումն ու պահպանութիւնը: Վերականգնուեցին մասնաշաղկապի Նաղաշ ու Հովնաթամ Հովնաթամեանների որմնամկարչական աշխատանքները, որոնք մաքրուեցին ու ձեռք բերեցին իրենց երբեմնի գեղամկարչական թարմութիւնը: Որք ու ամիսամ էր Աւագ խորամը: Ամիրածէշտ էր Աստուածամօրը պատկերող սրբապատկեր (յիշենք, որ Էջմիածնի մայր տաճարը մուխուած է Աստուածամօրը):

Ամեմայն Հայոց Կաթողիկոսը երազում էր Մայր տաճարի Աւագ խորանի վրայ ունեցալ ՀԱՅ Աստուածամայր:

Տարիներ առաջ մա իր մտորումները կիսեց Գրիգոր Խամբեանի հետ: Եւ ահա, այսօր, Էջմիածնի Մայր Տաճարի սեղանի վրայ յաղթական տեսքով բազմեց Գրիգոր Խամբեանի տարիների ստեղծագործական մտայղացումներից ծնուած Աստուածամօր գեղամկարչական մօր պատկերը:

Նկարի յօրինուածքի կենտրոնական մասը գրաւում է Աստուածամայրը, գիրկն ունեցնելով մամուկ Յիսուսին: Եռանկիւմածեւ յօրինուածքի զագաթը Աստուած խորհրդամիշը մերկայացնող եռանկիւմն է, կենտրոնում ունեցնելով «Է» տառը (Էջմիածին, Էութիւն, յօ խորհուրդ եւ այլն): Ֆոնի բաց դեղնասկզգոյնի վրայ շագանակագոյնի տարբեր երանգներով մերկայացուած են փայտեայ գահի փորագիր հատուածները: Գահի ցածում՝ (աստիճանաւոր բարձրութեան վրայ) մկարուած երեք շրջանակները յաւերժութեան մշամներով, ցորենի հասկը, խաղողի որթը, մտածուած հատուածներ են, որոնք համգեցնում են մկարի զաղափարական էութիւնը: Նկարի գեղամկարչական կենտրոնը՝ Աստուածամայրն ու երեխան են: Որքան երեխան պարզ է ու ամիջական (ժամանակակից հայ մամուկների հաւաքական կերպար), մոյմքան համդիսաւոր է Աստուածամայրը. վեհ ու ծամրամիստ դիր-

քը, տարածուած ձեռքերի դասական պատկերումը, զուսպ եւ մերքին ամհամգտութեամբ երամգ կրող դէմքի արտայայտութիւնը: Դրամ հակառակ, որքա՞ն համդիսաւոր ու շքեղ է կապտաներկմագոյն թիկնոցը, տաք բալագոյն թաւշէ զգեստը, ռսկեգոյն երամգմերով փայլատակող ծալքաւոր դէկորատիվ աթլասը: Այս ամէնը մկարիմ տալիս են մերքին մոմու-մեմտալութիւն եւ արտաքին համդիսաւորութիւն, որոնք եւ այս աշխատանքի կարեւորագոյն առանձնայատկութիւններն են: Գ. Խամջեանի այս աշխատանքը ցուցահամդիսային պատկեր չէ: Այն ստեղծուել է միայն ու միայն «տաճարային մկարչութեամբ» սկզբունքներով, միայն ու միայն Էջմիածնի Մայր տաճարի Աւագ խորանի համար: Ամեմակարեւորը. եւ՛ Աստուածամայրը, եւ՛ երեխան՝ հայկական կերպարներ են (յիշենք արեւելահայկական հովմաթանեմական եւ, զուտ հայկական, երբեմն մոյմիսկ գեղջկական պարզ արտայայտչականութեամբ օժտուած սուրէնեմցական աստուածամայրերը):

Գրիգոր Խամջեանի արուեստն այստեղ համդէս է եկել իր ողջ փայլով: Կարեւոր գործօմ է ման այն, որ մկարիչը գիտակցում է միջավայրի, տաճարի ճարտարապետական հատուածների հետ մկարի ունեմալիք կապը: Ամեմակարեւորը. մա գիտակցում է այն մերքին հոգեբանական զգացողութեան կարեւորութիւնը, որ իւրաքանչիւր այցելու, իւրաքանչիւր հաւատացեալ հայեացքը պէտք է ուղղի այս պատկերին ու աղերսի իր ցամկութիւնների իրականացում: Տասմեակ տարիներ այդ զգացումներով մրամք դիմել են Գրիգոր Շլդեանի Աստուածամօրը: Արժանին յատուցենք այդ պատկերին: Նա պատուաւոր տեղ կգրաւ իւր վեհարանի թանգարանում:

Յուսամք, որ Գրիգոր Խամջեանի «Աստուածամայրը» ուղեկից կդառնայ մեզ ու կ'օգմի այն իղծերի իրականացմամբ, որոնք իր հոգում այսօր կրում է իւրաքանչիւր հայ:

ՄԱՆՅԱ ՂԱԶԱՐԵԱՆ
Արուեստի վաստակաւոր գործիչ